

Жан-Ноел Капферер. *Гласине: најстарије средство информисања на свету*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2016, 336.

Својевремено су постојала очекивања да ће гласине, односно „рекла-казала“ и преношње информација од уста до уста нестати с развојем штампаних и електронских медија. Она се, међутим, нису обистинила. Гласине, као један од најстаријих облика људског комуницирања, нису само наставиле да трају упоредо са новим медијима и упркос њих, већ су данас добиле додатно убрзање. То је посебно видљиво ако се анализирају разни видови друштвених мрежа. Али и мимо тога. Стога је и њихово проучавање као веома важног друштвеног феномена попримило једну нову актуелност.

У свету је систематско истраживање гласина започело у Сједињеним Америчким Државама још у Другом светском рату. Тада је оно имало за циљ да се отклоне негативне последице које су гласине имале на морал војске и становништва. Међутим, тек је у последње три деценије гласинама посвећена велика пажња. За то је, поред неких других, заслужан и аутор књиге коју приказујемо, о чему ће бити речи нешто касније. Сада истичемо да су гласине тема коју прочитају разне научне области, попут политикологије, комуникологије, социјалне психологије, антропологије, етнологије, историје.... Када је реч о историографији, посебно оној страниј, гласине су постале све значајнија истраживачка тема. То, додуше, није случај са српском историографијом, која их је једва дотицала, најчешће кроз реченицу или две, и то ако су имале утицај на посматрану појаву или догађај.

Одређени подстицај и указивање на њихову важност, бар што се тиче српске историографије, дошао је прво преко књиге Ханс-Јоахима Нојбауера, *Фама: историја гласина*, коју је пре неколико година објавила издавачка кућа Клио. Недавно је уследио и нови импулс, управо преко превода књиге Жан-Ноела Капферера о којој говоримо. А када већ помињемо обе, поменимо и то да је Капферерова књига претходила Нојбауреовој. Ова друга, између осталог, на њу и реферира. Можемо слободно рећи да је Капферерова књига, која се први пут појавила крајем осадесетих година 20. века у Француској, пионирско дело о гласинама као посебном друштвеном феномену. Ниједно проучавање гласина не може да се спроведе без увида и у њене резултате. Књига је преведена на више језика. Имала је, у међувремену, и неколико допуњених издања, у која су укључена најновија сазнања. Пред српским читаоцима је превод издања из 2009. године.

Аутор, Жан-Ноел Капферер, непознат је српској стручној и широкој јавности, осим можда појединцима из света који се бави пословном комуникацијом и робним маркама. Он је, наиме, управо у тим областима светски признат стручњак. Предаје на Високој школи економских наука у Паризу (чувени NES). Поред бројних чланака, има и више од десет објављених књига, које су опет доживеле више издања и превода. Посебан допринос дао је сагледању бреднирања идентитета, схватању марке као капитала којим се може управљати, питању стратегије престижа и луксуза, као и улози гласина.

На први поглед изгледа збуњујуће Капферерово бављење гласинама. Али је оно заправо више него разумљиво. Свет бизниса и пословне комуникације је поље у којем гласине имају изузено велики утицај; оне могу да сруше или уздигну предузећа и њихове производе, могу да доведу до банкрота, али могу и да повећају профит. И не само у том свету. Гласине су присутне свуда, у свакој области друштва и свуда могу да имају озбиљне последице (због њих су, на пример, убијани краљеви, два француска министра су извршила самоубиство и сл.). Зато Жан-Ноел Капферер сматра да једна тако стара и толико присутна појава захтева посебну пажњу и опсежну анализу. Њена слаба изученост, видљива је и у малобројности радова. Он је потпуно свестан да се разлози њене недовољне изучености налазе пре свега у томе да ју је тешко проучавати; с једне стране, за њу се редовно прекасно сазна, често јој се не зна извор, приказује се на моменте, а онда брзо и нестане, а када се и сазна, онда се углавном проучава сећање на њу.

Жан-Ноел Капферер у својој књизи приступа гласинама као појави која се мора испитати на један свобухватан и систематичан начин. Због тога је покушао да размонтира и проучи цео механизам гласине, од њеног настанка и ширења преко трајања, учесника до њеног гашења и нестанка. И више од тога. Капферер је настојао да пружи одговор на питање да ли је могуће управљати гласинама, односно да ли се оне могу спречити, онемогућити или зауставити. Књига је у складу са тим и конципирана. Она садржи, поред увода, закључка, списка литературе и поговора, четири дела који имају следеће наслове: Живот и смрт гласина, Тумачење гласина, Употреба гласина, Може ли се гласина зауставити?

Аутор, као и сваки озбиљан истраживач, полази од дефинисања појаве коју разматра. Он у уводу расправља о различитим дефиницијама, указујући на њихове недостатке и доприносе. То чини у полемичкој форми, наводећи за сваки свој став или тврдњу бројне аргументе. Понудио је, како добар обичај налаже, и сопствену дефиницију. Према њој, гласине су незванична вест која се ланачно шири и садржи новост која се тиче тренутних дешавања. Тако сагледане гласине су вест која се јавља када нема довољно информација о нечему и круже мимо уобичајених канала информисања. Капферер на овај начин одбацује раније објашњење по којем је гласина била поистовећена са неистинитом информацијом. Он сматра да није битно да ли су оне истините или не, већ да је важно шта људи или групе људи мисле да је истинито. Јер она има вредност за њих, иако, на пример, власт може да је демантује и оповргне. Неретко, као незваничне, гласине разобличују власт и откривају стварност онакву каква јесте.

Занимљиво је поменути да Капферер прави разлику између гласине и сличних појава као што су трачеви, наклапања, торокања, рекла-казала, приче, легенде, преношење од уста до уста. Разлика се уочава уколико се укључи дефиниција читаве комуникације, која има неколико начина: према свом извору, механизму ширења, средству преношења, предмету којег се тиче и природи последице. Тако, на пример, гласине и говоркања имају исти, незваничан извор, али се разликују по свом замаху; док говоркање мили и колеба се, тек се понешто чује, гласина се брзо шири и „уздиже се изнад свих гла-

сова“, те практично кола. Трач – исправа означавао гроктање дивљих свиња – представља приче ниског морала исказане на нечији рачун, које су на граници клевете, док наклапање често краткотрајно садржи препричавање успона и падова великих и малих људи („наклапање на велико“ и „наклапање на мало“). Можда посебно интересовање заслужују вести које се преносе усменим путем, јер у њих улазе и гласине. Аутор објашњава да је за гласину то једна од фаза кроз које пролази (средство), после које се она драматично брзо шири, док остале појаве које се овим путем преносе (разговори у четири ока, групне расправе, исповести и сл.) имају врло ограничен домет.

Пут једне гласине, од почетка до краја, има неколико фаза. Капферер те фазе детаљно разматра. Прва фаза тиче се њеног настанка, односно самог извора гласине. Њега аутор сматра готово небитним, иако је он за јавност изузетно важан. Он је небитан јер често води у свет завера, манипулација и дезинформација, а и тешко га је открити. Мада и ту има изузетака. За гласину је важније, истиче аутор, што она постоји на укључивању људи и препричавању, па је значајније описати управо њено прихватање и ширење.

Сваки појединац може да сведочи да се не преносе све гласине, већ само неке. Капферер је мишљења да се преносе само оне гласине које имају вредност, односно практичан интерес за људе и њихове најближе; то су новости које нуде одговор на страхове, надања или друга осећања и могу да имају последице по мању или већу групу људи; њих је неопходно пренети да би се људи за то припремили. Тек тада се о гласини разговара, а онда она, без обзира да ли је тачна или не, добија крила и шири се. У том ширењу учесници имају потребу да је пренесу из више разлога. Међу њима, по аутору, најзначајнији су, потреба да се обавесте познаници, да се допадне, убеди, али и растерети, јер гласина је понекад терет који треба поделити. У ствари, гласина може да допринесе друштвеној повезаности, најчешће групе која дели знање о гласини.

Капферер развејава и два устаљена схватања у процесу преношења гласина. Прво се тиче веровања да су жене нарочито склоне преношењу гласина. Он је показао да то јесте тачно, али из сасвим других разлога, а не из склоности према гласинама. Жене, због одговорности за опстанак и живот деце и породице, могу брже и боље да осете опасности свог времена него мушкарци. Друго схватање приказује интелектуалце као људе који увек заузимају улогу отпора према гласини. То не одговара стварности, закључује Капферер, јер се врло често догођа да интелектуалци у зависности од околности у којима живе и раде верују у гласине и преносе их. То, поред бројних примера, поткрепљује и једним посебним везаним за СССР, где је у анкети 95% интелектуалаца и 56% испитаних сељака изјавило да су гласине поузданије од информација које преносе званични медији.

Аутор не заборавља да осветли врло важан однос између медија и гласина. При томе, он уочава да медији некада подстичу њихово ширење, а некада их и сами својим претпоставкама, анализама и тумачењима производе. У случају када само преносе гласину, онда она може да добије додатну вредност и постане веродостојна информација.

Анализираћи само ширење и утицај појединих гласина, аутор показује у којој мери су важни контекст и ментални склоп људи који прихватају и шире гласину. Заправо, без њих је врло тешко разумети и тумачити гласине. Занимљиво је запажање да у девет врста гласина (поваратак Сатане, тајна завера, несташице, страх од странаца...), које се јављају у свако време, без обзира да ли је реч о средњем или 20. веку, преовлађују црне, односно негативне гласине. Капферер види узрок томе не у наклоности људи према мрачним стварима, већ у чињеници да, осим што негативан елеменат у гласини повећава њену „информативну вредност“ а тиме и ширење, он има и функцију катарзе за групу у којој гласина кружи. Тумачење сваке гласине, неvezано за врсту, често је вишеслојно. У том избору, аутор сматра да се мора увек узимати у обзир тај актуелни тенуток у коме се она појављује и сазнања која имају људи о некој појави или догађају. Читаоцима ће посебно бити занимљиви делови књиге у којима се приказује слика унутрашњости Француске кроз гласине и анализира улога и функција гласина у прикупљању вести и управљању њима, у криминалистичким истрагама, судским процесима, популарној култури, на радном месту, берзи и бизнису, политичкој комуникацији и сл.

Посебна целина у књизи односи се на то како изгледа борба против гласина. То занима пре свега оне особе, групе или предузећа која су њима погођена. Последице гласина могу бити не само негативне него и драматичне по њихов углед, рад и опстанак. Зато је овај део књиге заправо нека врста кратког приручника који садржи препоруке у суочавању с гласинама. Капферер сматра да је могуће предузети више стратегија у зависности од тога које су гласине у питању. Поред контракампање, могуће је изабрати стратегију ћутања, агресивне рекламе, осуде преко угледних појединаца и удружења... Међутим, стратегија демантовања гласине, како показује аутор, често нема ефекта, јер није новост и суздржана је. Према његовом мишљењу, „најачи ударац“ гласини задају поуздани пошљаоци, који одузимају гласини веродостојност. У сваком случају, за истраживаче је ово занимљиво из два разлога: некада се и сами могу наћи на мети гласине, а с друге, ако се баве проучавањем гласина, да схвате зашто, и поред предузетих корака у борби против ње, она наставља да живи.

Капферерова књига обогаћује наша знања из теорије и праксе о гласинама, подстиче на размишљање и отвара могућност да српски истраживачи лакше препознају и истраже ову појаву. Следствено томе, она је важан допринос разумевању разних облика колективног понашања, улоге и функције гласине у изградњи политичког спектакла, њеног значаја за разне теорије политичке и свакодневне комуникације и сл. Књига је изузетно лепо, јасно и паметно написана. Она садржи обиље примера који, осим што илуструју теоријске поставке, омогућавају лако и узбудљиво праћење садржаја, због чега ће бити занимљива не само стручној већ и широј јавности.

Наташа МИЛИЋЕВИЋ